

VALENTÍN PAZ-ANDRADE, NA URXENCIA DA TAREFA INTERMINÁBEL, NO CONCRETO DA TOTALIDADE INABARCÁBEL

Xavier Vence

Don Valentín Paz-Andrade é un home de pegada longa, que cruzou tempos como cruzou océanos. Viviu nas luces e nas sombras do nacionalismo galego do atormentado e trágico século XX e viviu desde as exuberantes labaradas daquel capitalismo liberal dos “loucos anos XX”, o seu crack e o seu dooroso e violento estertor e tamén a longa noite do cutre capitalismo orgánico da autarquía franquista.

Pero nin a negra noite política e cultural nin a negra noite da autarquía falanxista esmoreceron a súa iniciativa, a súa permanente inqueda, a súa vocación ao servizo dunha tarefa, a tarefa de Galiza. El foi un militante. Quer no cultural, quer no político, quer no empresarial. Desde o goberno non, porque nunca tivo tal oportunidade e por iso non parou de argallar e impulsar iniciativas desde abaixo.

Foi xornalista, avogado, economista, empresario, poeta, ensaísta, político. Un animador, un axitador. Un home total, home inqueda, curioso, ao que ningunha faceta da vida, da cultura e do país o deixaron indiferente.

Foi home de proxecto, con visión de país e con proxecto de país. De conxunto, holístico, completo. Un patriota galego, moi pegado ao terreo, centrado sempre no que era posíbel, a “ruda adversidade urxente” pondaliana, porque creía que non había que agardar por nada e por ninguén para dar un paso na dirección do albo permanente: a liberación do país. O seu pragmatismo podía aparentar moderación pero o seu norte era claro.

Foi fillo do seu tempo, dos seus tempos radicalmente interrompidos por grandes sismos históricos pero tamén foi un adiantado ao seu tempo. Cun fio e un alento permanente, que nace dun pensamento sólido, aberto e moderno desde o principio ao fin.

Foi un home de mundo. Foi un patriota pero nunca foi provinciano ou precisamente por ser nacionalista nunca caeu no provincianismo tan común na Galiza do franquismo. A militancia política primeiro e as pescas despois levárono polo mundo adiante. A América da Galiza da diáspora e a América do noso idioma estendido foron dous vectores de internacionalización. A porta aberta ao mar

sen cancelas foi outra das firgoas que lle permitiu osixenar as súas neuronas polo mundo adiante e en institucións internacionais tan relevantes e anovadoras na época coma a FAO.

Non me corresponde a min falar nesta breve intervención de todas as facetas da súa intensa, creativa e xenerosa vida de home de pensamento e acción, para o que temos aquí outros colegas con máis e mellores coñecementos ca min e que ben axiña nos ilustrarán. Eu, coa vosa licenza, vou facer un breve comentario da súa obra económica e a súa actividade emprendedora.

Foi un emprendedor, un emprendedor shumpeteriano en sentido propio, porque o que a el o define non é tanto o rol de capitalista ou investidor capitalista como o de innovador, por intuír e artellar novos modos de produción, novas artes, novas técnicas, novos negocios. En realidade, tendo en conta o seu perfil multifacético, foi algo máis que un emprendedor schumpeteriano, habería que dicir que foi un empresario ilustrado, un empresario intelectual e un emprendedor patriota. Sabedor do proverbial esquecemento dos poderes do estado el ten claro que Galiza “ten que axudarse a si mesma” e para iso define o seu programa de actuación desde abaixo: “non cabe xa seguir confiando na reversión espontánea do desamparo marxinal, que cada día aumenta as disparidades entre os pobos de España. Un a un, os que se manteñen xunguidos ao carro da depresión secular, teñen que reagrupar as súas forzas, axilizar as súas enerxías e tratar de crear órganos propios de expansión e crecemento” (LMG, 134). (E il será certo que a pesares de termos hoxe institucións galegas teñamos que voltar ás circunstancias e aos plantexamentos de Valentín?). El non só predicou coa palabra, predicou co exemplo e, por iso, foi alma mater dalgún dos emprendimentos máis emblemáticos do país. Da súa man, os buques con nomes que homenaxean a nosa historia, ateigados de mariñeiros galegos, sulcaron todos os mares e atracaron en todos os portos do mundo. Da súa man os nosos labregos de terra adentro e todos galegos descubriron pronto novas fontes de proteínas, novos peixes e novas formas de consumilos.

A súa obra económica tamén é prolífica, en varios libros e innúmeros artigos. Non podemos facer aquí máis que unha breve evocación dos temas que reclamaron a súa atención, o seu enfoque e a perspectiva coa que aborda eses problemas e tamén as súas propostas, porque Valentín non se acercaba á economía para divagar ou facer elucubracións teóricas senón para fundamentar ben as propostas, para convencer e orientar a acción dos demais. É un home proxectivo, de acción, meditada, documentada e fundamentada pero orientada á acción, a quen o que preocupa é construír o futuro. Por iso xa nas primeiras páxinas de *Galicía como tarefa* fai unha crítica de calquera posicionamento especulativo ou que se refuxie no verniz da saudade “cal se Galicia só puidera ser pensada como sustancia histórica e non contemplada desde ángulos activos” (GCT, 16). Con máis clareza aínda

dicía: “Non entendo Galicia como algo que nos foi dado irremediamente feito, e, en parte, contrafeito. Enténdoa, pola contra, como algo que temos que facer, ou refacer, todos os días” (GCT, 16).

Precisamente a súa concepción da economía é a da economía política, a ferramenta para facer país, para desenvolver as nosas capacidades produtivas e gañar unha posición no mundo. O cerne do seu pensamento poderíamos atopalo na idea de que no mundo contemporáneo, o mundo do capitalismo, ningún país, ningunha cultura ten opcións de perviver e prevalecer senón é sobre a base dun sólido desenvolvemento económico. O futuro do noso país e o futuro da nosa lingua e da nosa cultura xóganse na capacidade para alcanzar os niveis de riqueza material nos que se alicercen os valores da autoestima. Avenza material colectiva e avenza espiritual colectiva van inextricabelmente unidas en Valentín. Velaí a fonte nutricia da súa pasión polo desenvolvemento. Velaí a súa conmovedora actualidade.

A súa obra económica foi a máis completa e documentada da época, prolongaba as preocupacións e as achegas que no seu momento elaborara Lois Peña Novo e constituíu a base na que, mesmo sen facerse explícito, se construíría *O Atraso de Beiras*.

Os seus temas recorrentes son:

A poboación, a demografía, a emigración.

A xeoestratexia (portos, comercio, Brasil).

A urbanización e o seu soño dunha grande urbe atlántica.

O agro.

As pescas, a súa predilecta, á que adicou catro libros e innúmeros artigos.

As finanzas.

A industrialización e o desenvolvemento.

Pero nunca deixou de incorporar explicitamente a cuestión da lingua, como problema e como potencialidade, no corazón da súa obra económica.

Paz-Andrade distinguía ben entre crecemento industrial e desenvolvemento, como facía a teoría do desenvolvemento máis innovadora dos anos 50 e 60, en particular as obras senlleiras de Nurske, Perroux ou Myrdal que el citaba decote. O desenvolvemento fundía as súas raíces no marco institucional, social e tamén cultural. Era moi consciente de que o desenvolvemento como proceso de cambio integral abre tamén un “proceso cultural” e tamén de que a cultura podía e debía ser un vector central dese desenvolvemento.

Esa visión que artellaba o económico e o institucional permitíalle unha lúcida e valente crítica dos Plans de Desarrollo desa segunda fase da ditadura.

Paz-Andrade era un home optimista, positivo, que tentaba sempre atopar factores e argumentos para o desenvolvemento. Pero era tamén lúcido e crítico diante das oportunidades desaproveitadas. De feito, algunhas cousas que en *Galicia como tarea*, en 1959, consideraba como un grande potencial, tal era o caso da “ilimitada dispoñibilidade de enerxía” hidroeléctrica –“Galicia, meridiano da enerxía”–, tamén albiscaba que puideran non frutificar e que as súas esperanzas puideran esvaecerse “neutralizadas na práctica por factores extraeconómicos”. E, de feito, pasada unha década, en *La marginación de Galicia*, non lle queda outra que constatar o escaso aproveitamento da mesma.

A verdade é que en *La marginación de Galicia* encontramos un ton moito máis crítico, á vista do fracaso dunha década de Plans de Desenvolvemento franquistas de pobres resultados.

A súa obra supón unha avaliación demoledora dos erros de concepción e implementación dos Plans e, sobre todo, das causas de fondo limitantes. Denuncia tanto o efecto limitante e distorsionador da estrutura provincial como da subordinación a Madrid, fronte a pertinencia da Galiza como totalidade homoxénea que a convertía na unidade acaída para o planeamento: “A evidencia desta realidade agudiza os perfís da colisión latente. Aquela que dimana do dualismo friccional entre o mosaico fraguado sobre o papel e a unidade xeo-social fraguada pola Natureza e a Historia. A segunda mantense despoxada da liberdade de ser e a posibilidade de poder. O primeiro, limitado pola actividade políticoadministrativa ou con poder mediatizado pola subordinación a Madrid, como eixo da centralización” (LMG, 127). El é optimista, quere ser optimista: “debemos confiar que o centralismo teña os días contados... non só pola súa inadaptación aos principios vixentes na evolución do mundo; tamén pola súa probada insuficiencia funcional para gobernar a nova sociedade, cada día máis imantada cara a difusión do poder político e o pluralismo institucional” (LMG, 12). Quere que iso chegue como sexa, sen violencia, “non se trata de axustar contas nin de discriminar culpas; o que importa é que a perspectiva se emende” (LMG, 11). Quería confiar en que o centralismo se abatase con argumentos, “co principio de lexitimidade económica” e coa razón dos feitos incontrovertíbeis. A ese nobre obxectivo adica os seus esforzos e a súa obra, guiado polo fin último do seu programa implícito que non é outro que recuperar para Galiza “a liberdade de ser e a posibilidade de poder”.

A visión integral e integradora do desenvolvemento levouno tamén a reclamar a necesidade de acompañar a industrialización co desenvolvemento agrario, para evitar que se consolídase o “dualismo”, se esfarelase e “desintegrase” o agro pola vía do abandono e tamén porque sen o aumento da súa renda limitaríase o crecemento do mercado para a industria e mesmo pode desbocarse unha inflación que frustre o seu desenvolvemento (LMG, 132).

Con grande lucidez, Valentín Paz-Andrade definiu como “nó gordiano” do noso desenvolvemento o problema financeiro, o investimento e o aforro. Paz-Andrade considera que o noso problema non está do lado dos recursos e dos factores humanos, porque “Galicia atopará vantaxes do lado dos seus factores inmanentes”; o problema está en que Galiza foi “quedando á marxe, ou participando escasamente nos grandes despregues financeiros que comandan os núcleos favorecidos pola polarización do poder económico, o oligopolio da enerxía e a transmigración do aforro”. Despois de analizar con profusión a información estatística detallada de bancos e caixas de aforros conclúe con total clareza e contundencia deste xeito: “o fenómeno da marxinação do capital de Galicia é principalmente consecutivo á inadaptación do marco institucional do aforro, sexa bancario ou extrabancario, ás necesidades e aspiracións do país. No canto de impulsar o desenvolvemento do complexo socioeconómico de modo integral, o que fai é favorecer a expulsión dos recursos financeiros que deberan alimentar preferentemente aquel proceso. O mecanismo funciona con plena eficacia aspirante, pero exígua acción impelente, cara a prosperidade do territorio” (LMG, 149). Máis adiante insiste, “Cando unha rexión comeza por non vincular ao seu destino económico o uso autónomo do seu aforro, non fai outra cousa que expulsar o factor capital do seu sistema produtivo. Ao mesmo tempo queda indefensa para participar con armas propias na estratexia de desenvolvemento” (LMG, 152). Denuncia a drenaxe realizada pola banca privada oligopólica e, asimesmo, o uso do sector público para reforzar ese transvase: o crédito público, os coeficientes de investimento obrigatorio imposto ás caixas de aforros, convertidas, como el afirma, en “nodrizas dun INI” que apenas inviste en Galicia.

Canto mudaron os tempos!, pero que pouco os mecanismos profundos do noso “nó gordiano”, a marxinação do capital. Que outra cousa pode provocar en nós o que hoxe está a acontecer co noso sistema financeiro?. Ese proceso de espolio do aforro dos galegos, de dismantelamento e entrega das nosas caixas de aforros que xestionan perto da metade do noso aforro, ou a recente absorción do Banco Pastor polo Banco Popular, son un golpe letal contra todo o que se puido avanzar con moito esforzo desde aquel entón. Espolio que ten o efecto engadido e deliberadamente buscado de deixar sen substancia e efecto unha das principais competencias do Estatuto de Autonomía, a competencia sobre as entidades de crédito e caixas de aforros.

O problema está hoxe no mesmo sitio onde estaba cando escribía Paz-Andrade, niso que el cualificou con termos moi explícitos nos últimos capítulos de LMG, na “cúpula do sistema”, no “rompeolas das españas”, é dicir, no centralismo e máis nididamente no seu centro: Madrid, “capricho do taciturno” e sumidoiro de todas as enerxías do sector público. “A inclinación da vontade política, tan xenerosa con Madrid, mostrouse avara e renuente con Galicia. E as secuelas

retardadas de tanta postergación forman o ‘montón de fracasos’ de que Weber nos fala” (LMG, 318). E a partir de aí fai un repaso das raíces históricas da nosa marxinación, que fai arrancar do século XV coas guerras irmandiñas e a posterior “doma de Galicia” por parte da Coroa Castelá, a “perda da elite” dirixente, a ausencia e “frustración da clase burguesa adineirada” e a autoestima secularmente ferida; causas de fondo que poñen en perspectiva os factores de marxinación actuais analisados na súa obra. Foron eses argumentos os que serían retomados poucos anos despois por X.M. Beiras no seu maxistral capítulo 1 do *Atraso*.

Como ben sabemos, a opción que nos propón Valentín é escapar por mar. “Inverter o destino atlántico”, romper con esa “especie de narcisismo do embigo” que impón a “hexemonía todopoderosa” de Madrid e construír o noso futuro libre como potencia marítima, “rente ao mar” que diría Celso Emilio, mirando cara o Brasil, cuxo rol de potencia emerxente Valentín anticipou con lucidez con varias décadas de adianto.

Dixen